

**Sprawozdanie z konferencji pt. „Armia Krajowa w źródle archiwalnym”
(w ramach cyklu „Spotkanie ze źródłem archiwalnym”), Kielce,
30 marca 2022 roku**

W dniu 30 marca 2022 roku w siedzibie Archiwum Państwowego w Kielcach przy ul. J. Kusocińskiego 57 odbyło się kolejne spotkanie w ramach cyklu „Spotkań ze źródłem archiwalnym”. Tym razem tematem przewodnim była „Armia Krajowa w źródle archiwalnym”. Organizatorami spotkania było Archiwum Państwowe w Kielcach oraz Instytut Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach.

Spotkaniu towarzyszyły dwie wystawy. Pierwsza, zatytułowana „Zbigniew Kruszelnicki Wilk i jego oddział Wilków – pamiątki w Izbie Pamięci Szkoły Podstawowej nr 18 w Kielcach”, autorstwa Izabeli Dudek – prezentowana była w formie stacjonarnej w siedzibie Archiwum Państwowego w Kielcach. Druga, pt. „Do wolnej Polski nam powrócić daj... – Armia Krajowa w dokumencie archiwalnym” przygotowana przez Konrada Maja i Waldemara Chamalę z Archiwum Państwowego w Kielcach – prezentowana była również stacjonarnie w siedzibie Archiwum Państwowego w Kielcach.

Obrady zostały otwarte przez dr. hab. prof. UJK Jerzego Gapysa – Dyrektora Instytutu Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach oraz Annę Smorąg – Kierownik Oddziału I Nadzoru Archiwalnego i Gromadzenia Zasobu Archiwalnego Archiwum Państwowego w Kielcach. Spotkanie zostało podzielone na dwie części. Moderatorem pierwszej części był dr hab. prof. UJK Jerzy Gapys, który przed wystąpieniem pierwszego prelegenta wygłosił krótki wstęp zawierający kilka ogólnych informacji związanych z historią Armii Krajowej.

Jako pierwsza głos zabrała Grażyna Szkonter, prezes świętokrzyskiego stowarzyszenia „Rodzina Policyjna 1939 roku”. Wygłosiła ona referat połączony z prezentacją multimedialną pt. „Pułkownik Jan Biały i Pamiętnik Cichociemnego”. Autorka przedstawiła bogaty życiorys lotnika i Cichociemnego żołnierza Armii Krajowej, pułkownika Jana Białego, urodzonego w Krakowie w 1897 roku. W trakcie wystąpienia zostały zaprezentowane poszczególne etapy jego życia. Na początku autorka opisała okres młodości i początek edukacji. Następnie szczególną uwagę zwróciła na służbę wojskową. W trakcie I wojny światowej, w 1916 roku, Jan Biały został przymusowo wcielony do armii Austro-Węgierskiej.

Następnie wstąpił do Błękitnej Armii gen. J. Hallera oraz walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. W 1925 roku związał się z lotnictwem. Jako pilot walczył podczas II wojny światowej. Po zakończeniu kampanii wrześniowej udał się na emigrację i brał udział w walkach poza granicami kraju. W 1943 roku rozpoczął szkolenie dla Cichociemnych w Szkocji. 28 kwietnia 1944 roku został zrzucony w rejonie Lublina. W szeregach Armii Krajowej brał udział m.in. w Powstaniu Warszawskim. W dalszej części wystąpienia przybliżone zostały jego losy powojenne, obejmujące m.in. aresztowanie przez NKWD w lutym 1945 roku, emigrację do Anglii, powrót do Polski oraz pracę jako nauczyciel j. angielskiego. Na końcu prezentacji przedstawione zostały formy upamiętnienia Jana Białego oraz informacje na temat jego rodziny i jej wojskowych tradycji.

Kolejny referat wraz z prezentacją multimedialną, pt. „Henryk Pawelec ps. Andrzej – sylwetka partyzanta ziemi świętokrzyskiej”, wygłosił Tomasz Świątkowski, doktorant Instytutu Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Podczas wystąpienia przybliżył sylwetkę Henryka Pawelca ps. Andrzej, urodzonego we Wzdole, gm. Bodzentyn, w 1921 roku. Wystąpienie skupiło się na przedstawieniu jego służby wojskowej, poczynając od rozpoczęcia nauki w Szkole Wojskowej dla Małoletnich w Nisku nad Sanem, przez udział w kampanii wrześniowej 1939 roku oraz walkę partyzancką w ramach SZP, później ZWZ i AK. Autor scharakteryzował działalność partyzancką H. Pawelca w rejonie Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK „Jodła”, w ramach oddziału „Wybranieckich” i 4 Pułku Piechoty Legionów Armii Krajowej oraz jego losy po rozwiązaniu AK w styczniu 1945 roku.

Kolejny prelegent, Kamil Mucha, student Instytutu Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, z powodów osobistych nie mógł uczestniczyć w spotkaniu. Referat pt. „Zbigniew Kruszelnicki ps. Wilk – próba charakterystyki postaci” przedstawiła dr hab. Edyta Majcher-Ociesa z Instytutu Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. W referacie zaprezentowane zostały poszczególne etapy życia Zbigniewa Kruszelnickiego, rozpoczynając od informacji na temat jego rodziny, wykształcenia oraz młodości spędzonej w Grudziądzu, przez przymusowy wyjazd do Kielc, działalność w ramach kieleckiego ruchu oporu, przejście dowództwa nad oddziałem partyzanckim Armii Krajowej i prowadzenie przez niego akcji bojowych i dywersyjnych, kończąc na śmierci poniesionej 5 czerwca 1944 roku w trakcie akcji w Miedzianej Górze. Na końcu referatu przedstawione zostały informacje na temat pośmiertnych odznaczeń i pochówku „Wilka” na Cmentarzu Starym w Kielcach oraz ekshumacji i przeniesienia jego szczątków na Cmentarz Partyzancki w Kielcach w 2005 roku.

Ostatnim wystąpieniem pierwszej części konferencji był referat Izabeli Dudek, nauczycielki ze Szkoły Podstawowej nr 18 w Kielcach, pt. „Zbigniew Kruszelnicki Wilk i jego oddział Wilków – pamiątki w Izbie Pamięci Szkoły Podsta-

wowej nr 18 w Kielcach”. Wystąpienie było połączone z prezentacją multimedialną, na której zaprezentowano najważniejsze materiały związane z historią Izby Pamięci i pamiątkami, które się w niej znajdują. Na początku wystąpienia została zaprezentowana historia kieleckiego osiedla Czarnów oraz Szkoły Podstawowej nr 18. Autorka przedstawiła historię związaną z inicjatywą oraz procesem nadania szkole imienia patrona, tj. Zbigniewa Kruszelnickiego ps. Wilk. Podkreślony został również fakt, że oddział „Wilka” działał w rejonie osiedla Czarnów. W dalszej części prezentacji zaprezentowano i omówiono zdjęcia z uroczystości nadania nowego patrona, które miały miejsce w 1991 roku. Następnie prelegentka scharakteryzowała pamiątki znajdujące się w Izbie Pamięci Szkoły Podstawowej nr 18. Na koniec wystąpienia autorka wystawy pt. „Zbigniew Kruszelnicki Wilk i jego oddział Wilków – pamiątki w Izbie Pamięci Szkoły Podstawowej nr 18 w Kielcach” przedstawiła jej elementy i zachęciła do jej oglądania.

Po zaprezentowaniu się wszystkich prelegentów części pierwszej głos zabrał dr Ryszard Śmietanka-Kruszelnicki, który przedstawił krótki komentarz do poprzednich wystąpień. W trakcie wypowiedzi skupił się głównie na postaci Henryka Pawelca, z którym związane jest wiele wątpliwości oraz kontrowersji. Przede wszystkim wyszczególnione zostały jego powiązania z oddziałem partyzanckim Mariana Sołtyśiaka „Barabasha” oraz relacje polsko-żydowskie. Dr Ryszard Śmietanka-Kruszelnicki przedstawił swój pogląd badawczy w tej sprawie oraz sprostował i uzupełnił niektóre wątki poruszone w trakcie referatu Tomasza Świątkowskiego. Po skończonym przemówieniu głos zabrała Anna Smorąg, która zaprosiła uczestników na krótką przerwę oraz zachęciła do oglądania wystaw, znajdujących się w budynku Archiwum Państwowego w Kielcach.

Po przerwie rozpoczęła się druga część konferencji. Jej moderatorem była Anna Smorąg z Archiwum Państwowego w Kielcach.

Pierwszym wystąpieniem części drugiej była prelekcja połączona z prezentacją multimedialną dr Barbary Kasprzyk-Dulewicz z Muzeum Historii Kielc, która zaprezentowała referat pt. „Historia Zbigniewa Wilka Kruszelnickiego w świetle dokumentów rodzinnych”. Na samym początku autorka wyjaśniła, że początkowo miała przedstawić historię Zbigniewa Kruszelnickiego na tle pamiątek rodzinnych, jednak po zapoznaniu się z programem konferencji uznała, że zaprezentuje najciekawsze zbiory dotyczące „Wilka” znajdujące się w zasobach Muzeum Historii Kielc wraz z krótkim komentarzem. W pierwszej kolejności prelegentka przedstawiła historię tego, w jaki sposób materiały związane ze Zbigniewem Kruszelnickim trafiły do kieleckiego muzeum. Pamiątki zostały przekazane do Kielc przez Jacka Paluchowskiego, syna Anny Marii Paluchowskiej – siostry „Wilka”. W ich skład wchodzi głównie zdjęcia oraz dokumenty. Ponadto podkreślony został fakt, że wolą darczyńcy było, aby zbiór został przyjęty w całości. W głównej części prezentacji autorka przedstawiła, scharakteryzowała

i omówiła poszczególne elementy zbiorów, a także przedstawiła interesujące ciekawostki dotyczące rodziny Kruszelnickich. Na koniec wystąpienia prelegentka zaprosiła uczestników spotkania do odwiedzenia wernisażu w siedzibie Muzeum Historii Kielc, pt. „Zaraza. O chorobach i zdrowiu w Kielcach i regionie”.

Autorem kolejnego wystąpienia, pt. „Normalny bohater”, był Dionizy Krawczyński, prezes Stowarzyszenia Rekonstrukcji Historycznych „JODŁA”. Na samym początku swojej wypowiedzi powrócił do wątku Henryka Pawelca, którego znał osobiście. Przede wszystkim została poruszona kwestia dotycząca dokumentów wytworzonych przez Urząd Bezpieczeństwa i wykorzystania ich przez badaczy, którzy często uznają je za stuprocentowo wiarygodne. W dalszej części autor podkreślił, że dzieje Henryka Pawelca oraz Zbigniewa Kruszelnickiego są ze sobą powiązane, ponieważ mieli oni wspólne cechy, byli to ludzie młodzi, walczący o niepodległość Polski. W głównej części swojego wystąpienia Dionizy Krawczyński opowiedział o pomysłach nakręcenia i produkcji filmu pt. „Wilk Zbigniew Kruszelnicki” oraz zaprezentował publiczności jego zwiastun. Jednocześnie zachęcił wszystkich do obejrzenia pełnej wersji filmu, który jest dostępny do obejrzenia bezpłatnie w serwisie www.youtube.com. Następnie referent podkreślił, że film z założenia ma wiernie odzwierciedlać okres okupacji niemieckiej i każdy szczegół ma znaczenie. Bardzo dużo uwagi poświęcono działalności oddziału partyzanckiego „Wilka”, aby poznać specyfikę jego działania i następnie przekazać ją na ekranie. Nie mniej ważne było odzwierciedlenie ówczesnej mentalności ludzi i zwyczajów wojskowych. Dla jak najlepszego odwzorowania epoki niezbędne były odpowiednie mundury oraz uzbrojenie. W trakcie całego wystąpienia prelegent odwoływał się do różnych wydarzeń z historii Zbigniewa Kruszelnickiego „Wilka”. Pod koniec wystąpienia autor przedstawił sylwetki niektórych aktorów występujących w filmie.

Następnym wystąpieniem był wykład Ewy Lewickiej i Elżbiety Woźniczki, reprezentujących Pedagogiczną Bibliotekę Wojewódzką w Kielcach. Referentki wspólnie zaprezentowały temat „80 rocznica Armii Krajowej”, który miał na celu przedstawić wystawę przygotowaną przez pracowników biblioteki i zaprosić do jej zwiedzania. Jest ona dostępna do obejrzenia stacjonarnie w siedzibie biblioteki na ul. Jana Pawła II oraz online. Na początku wystąpienia autorki podkreśliły fakt, że placówka włączyła się w obchody 80. rocznicy powstania Armii Krajowej. W związku z tym wydarzeniem w budynku biblioteki została zorganizowana wystawa. Ze względu na wielowymiarowość tematu i ogromną historię Armii Krajowej skupiła się ona tylko na kilku wybranych aspektach związanych z historią i działalnością organizacji. W skład wystawy weszły materiały tekstowe, czyli książki, czasopisma, oraz ikonograficzne, wśród nich fotografie i mapy. Ponadto integralną częścią wystawy są elementy umundurowania oraz militaria, pocho-

dzące z prywatnej kolekcji pracownika biblioteki i głównego autora wystawy Roberta Wiśniewskiego. Następnie prelegentki zaprezentowały publiczności krótki film nagrany przez R. Wiśniewskiego, który skrótowo przedstawia wystawę oraz opowiada o swojej kolekcji militariów. Na koniec wystąpienia autorki zaprosiły wszystkich obecnych do obejrzenia wystawy w budynku Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Kielcach.

Ostatnim wystąpieniem przewidzianym w harmonogramie konferencji był wspólny referat Konrada Maja oraz Waldemara Chamali z Archiwum Państwowego w Kielcach, pt. „Do wolnej Polski nam powrócić daj...”, prezentujący wybrane archiwalia dotyczące Armii Krajowej znajdujące się w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach. Na samym początku Konrad Maj podkreślił, że wystąpienie ma na celu zasygnalizowanie oraz pokazanie pewnych elementów zasobu archiwum, w których można znaleźć informacje dotyczące Armii Krajowej. Następnie zaprezentowane zostały wybrane dokumenty wytworzone przez AK, związane głównie z Obwodem Jędrzejowskim. W trakcie wystąpienia przedstawiono materiał tekstowy w postaci dokumentów oraz zdjęcia, które odnosiły się do wielu aspektów związanych z działalnością Armii Krajowej. Część z prezentowanych w trakcie wystąpienia materiałów wchodziła w skład jednej z wystaw prezentowanych tego dnia w siedzibie Archiwum Państwowego w Kielcach. W dalszej części prezentacji przedstawione zostały dokumenty związane z żołnierzami Armii Krajowej wytworzone po 1945 roku. Wśród nich znalazły się m.in. sprawy sądowe, wnioski o stwierdzenie zgonu oraz ankiety Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Na koniec wystąpienia prelegenci zaprezentowali publiczności fragment dwóch audycji przeprowadzonych przez Rozgłośnię Regionalną Polskiego Radia w Kielcach – pierwsza pt. „M. Palimąka opowiada o Zbigniewie Kruszelnickim Wilku” oraz druga pt. „Zamach na Wittka – epizod mało znany”.

Po zakończeniu wszystkich oficjalnych wystąpień przewidzianych w harmonogramie konferencji autorzy prezentacji odpowiadali na pytania uczestników. W tym miejscu warto również podkreślić niezwykłą wartość merytoryczną wygłoszonych referatów.

Po zamknięciu dyskusji dr hab. prof. UJK Jerzy Gapys dokonał podsumowania, a następnie wraz z Anną Smorąg podziękowali zgromadzonym na spotkaniu gościom i uroczycie zamknęli obrady.

KAMIL MUCHA

absolwent Instytutu Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach